

Zazaca Dil K ursu

(Kuzey Zazacası, Pülümür ağzı)

Asmêno Bêwayir

Son güncelleme: 12.11.2003

Zazaca-Alfabe (Kuzey)	5
Ders 1: Naskerdene - Tanışma	6
Ders 2: Tı çı kar kena? - Ne iş yaparsın?.....	8
Ders 4: namê taê kes u çiyu – bazı kişi ve eşyaların ismi.....	11
Ders 5: Marey - Sayılar	12
Ders 6: Raştê jübini biyaene - Karşılaşma	15
Ders 7: Sate çanda – Saat kaç ?.....	17
Ders 8: Şimdiki zaman	20
Ders 9: Adın bükünlü hali	22
Ders 10: Gulizare lewê khalık u pırıka xo de – Gülüzar dedesiyle nenesinin yanında	25
Ders 11 – Weli sono sole herineno – Weli geht Salz holen.....	26

Önsöz

Zazaca, Doğu Anadolu'da, Fırat ve Dicle'nin başladığı kolların arasında konuşulan yerli bir dildir. Hint-Avrupa dil ailesinin İrani dalının Kuzey-Batı İrani gurubuna aittir ve böylece Farsça, Kürtçe, Beluçi gibi dillerle akrabadır. Zazalar'ın nüfusu tam olarak bilinmemekte, fakat tahminlere göre üç ile altı milyon arası olduğu düşünülüyor.

Köken olarak Zazaca Kuzey-İran'da Hazar Denizi kıyısında, Gilân dağlık bölgesinde bulunan „Deylemân“a dayanmakta. Hala orda konuşulan Sengserî, Mâzenderânî, Tâtî (Herzendî), Semnânî gibi diller Zazaca'ya bazı yönleriyle Kürtçe'den daha da fazla bir yakınlık arzietmekte. Bugün Güney-Mezopotamya bölgesinde dil adaları halinde varolan Goranca (Görânî) ve Beluçistan'da konuşulan Beluçça (Balöçî) de keza Zazaca'ya yakındır. Zazalar muhtemelen 10. ile 11. yüzyıl arası bugünkü yurduna göçmüş ve Deylemliler'in torunları olan bir halktır. Belgeli olarak yazıtlarda bulunan Orta-İrani dillerden olan Part diliyle (MÖ 3.yy. – MS 3.yy.) de bir tarihi akrabalığı var. Zazalar'ın ataları bugün sükun ettikleri yerden (tarihi Dersim) de diğer bölgelere dağıldıklarına dair kuramlar mevcut.

Zazaca'nın konuşulduğu bölge, Sivas'ın batısından başlayarak Dersim (Dêsım), Erzinca (Erzingan), Gümüşhane'den doğuya Bingöl (Çewlig), Erzurum'un kuzeyi (Çat, Aşkale, Tekman, Hınıs), Varto'dan (Gımgım), Elazığ (Xarpêt) üzeri güneye Diyarbakır, Siverek (Sêwregî), Adıyaman (Semsur) illerine kadar uzanan bir alanı kapsamaktadır. Ayrıca Malatya (Pötürge ve Arapkir), Mardin (Sason), Mutki, Sarız (Kayseri), Selim (Kars), Göle (Arhadan), Aksaray illerinin bazı köylerinde ve de İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin gibi metropollerde de konuşulmakta. Almanya'da 150.000 ile 200.000 arası Zaza yaşadığı düşünülüyor.

İnanç olarak Zazalar, Alevi ve Sünni diye ikiye ayrılır. Alevi-Zazalar'ın yerleşim yeri Zaza yurdunun kuzeyindedir. Sünni Zazalar'ın çoğunluğu Şafii, güneydeki kısmı da Hanefî'dir.

Zazaca dil alanının ana yerleşim yeri

Tarihten bu yana Zazalar, özellikle Dersimliler Alevi kimliğinden ötürü hükümdarların baskılarına maruz kaldılar. Kendi yurtlarında henüz bir ulusal hareketi olmamıştır, dahası Avrupa'da uluslaşma fikri gelişmeye başlamıştır; ki son yılların haricinde ulusaldan ziyade ümmetçilik anlayışı geçerliydi. Dersim ve Varto gibi yerlerde de özellikle sol örgütler taban bulmuştur. Kuzey-Mezopotamya'daki birçok (dahası dini yönde olan) ayaklanma ve direnişlerin sahibi Zazalar'dır, bunlardan en bilineni 1925 tarihindeki Şeyh Sait Ayaklanması ve 1937-38 Seyit Rıza'nın önderliğinde gelişen Dersim Direnişidir. Dersim direnişi ise 1938'de bir soykırım ve tehirci sonuçlanmıştır.

Zazalar'ın birçok yurdunun dışında ve diasporada yaşadığı şaşırtıcı değildir. Baskı ve köy boşaltmalarının dışında bölgenin boşalıp metropollere olan akıma ayrıca ekonomik konumu da katkıda bulunmuştur.

Zazalar'ın yaşadığı bölge genelde dağlıktır, tahıl ve hayvancılıkla geçinilir. Kürt Ulusal Hareketi'nin yürüttüğü savaş nedeniyle Zazalar'ın, Kürtler'in ve Süryaniler'in son yıllardaki köy boşaltmalarından dolayı yaşam kaynağına ağır darbe inmiştir, ki insanların şehirlere göçe zorlanmasından katlanmak zorunda kaldığı ağır koşullar, asimilasyon sürecini de hızlandırmıştır. Bugün birçok köy boş durmakta veya yaşlılar sükun etmekte. Gençler dahası yazını köylerde geçirmekte.

İlk yazılı kaynakları dil bilimci Peter Lerch 1850 yıllarında derlemiştir. Zazalar'ın kendi ürettiği yazılı kaynaklar olarak 1899 yılında Diyarbakır'da Ehmedê Xasi'nin ve akabinde 1933'te Şam'da yayınlanan Usman Efendiyo Babıç'ın mevlütleri bilinir. Düzenli olarak Zazaca'nın Latin harfleriyle yazı diline geçmesi 70li yıllardaki ufak devinimlerden sonra 80li yılların başında kültür dergileri aracılığıyla İsveç, Almanya ve Fransa'da devreye girdi. Son yıllara kadar ise çeşitli dergiler ve kitaplar, özellikle İstanbul'da çıkmaya başlamıştır. Yazı dili özellikle analisanı olan tahsilli nesil arasında gittikçe yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Gençlerin ilgisini ise batı müziğiyle yoğrulmuş Zaza müziği çekmekte. Yurtdışında ise pek az radyo ve televizyon yayını mevcut. Zaza dilinin bugünkü durumuna göre tüm dilsel faaliyetler kızgın bir taş akitılan damlalardır.

Dilin bu denli vahim bir konuma düşmesinin büyük sebebi Türk devletin asimilasyon politikasıdır. 90'lı yılların başına kadar Türkiye'de azınlık dillerinin kamuoyunda konuşulması, hele de yazısal veya işitsel olarak açıklanması, müzik üretilmesi kanunen cezalandırılıyordu. Eğitimdeki türkleştirme politikası da maalesef başarı elde etmiştir, öyle ki Alevi-Zazalar'da genç nesil çoğunluk olarak dile hakim değil, ondan ötesi çocuklarına öğretmemekte. Sünni Zazalar'da da asimilasyon yeni yeni belirmeye başlamıştır. Fakat genç nesilde anadilini öğrenme veya temel bilgilerini iletme merakının arttığı da dile getirilmesi gerek, ki bu sevindiricidir. Beni böyle bir dil dersi müfredatı hazırlamaya iten sebep de en çok insanların dillerini öğrenme hevesini görmem oldu.

Yaklaşık yüz yıl önce Zazaca'nın bir Kürt lehçesi değil de başlıbaşına bir dil olduğu dilbilimsel olarak kanıtlanmış olmasına rağmen, özellikle siyasi çevrelerce ve kamuoyunda yaygın olarak, bir Kürt lehçesi olarak görülmektedir. Nedenlerden biri de, doğu Anadolu'dan gelen insanları, Zaza, Süryani, Arap, Ermeni, Türk Alevisi vs. de olsa, otomatikmen „Kürt“ diye sınıflandırma önyargısıdır. Tekyanlı ve milliyetçi siyaset, Zazalar üzerine olan statüko, bilgisizlik gibi sorunlar veya Kürtler'in bilinen bir millet olarak Türkiye'de Zazalar'a en yakın halk olması da buna neden olmaktadır. Bundan yaklaşık on yıl öncesine kadar misak-ı milli sınırları içinde bulunan azınlıklar üzerine „Türklük“ anlayışın dışına çıkan herhangi bir toplumbilimsel, kültürel veya dilbilimsel araştırma yapıp kendi adıyla anmak bölücülük olarak görüldüğünü söylemenin tabiri caizdir. Günümüz Türkiye'sinde bile kitaplar ve dergiler kitaplıkların rafında satışa durmasına rağmen, bireylerin üzerinde taşıması sakıncalıdır ve hatta kimi yayınların ve derneklerin de toplatılması, cezalandırılması veya yasaklanması vuku bulmuştur. Nitekim, Zazalar ve Zazaca hakkında nesnel ve bilimsel çalışmaların Avrupa'da yürütülmekte. Türkiye'de çok az yazılı kaynağın bulunmasından dolayı hala bu konu üzerine bilgisizlik hüküm sürmekte. Zazalar'da yaşlı neslin kendisini Kürt, dillerini Kürtçe olarak görmemesine rağmen, özellikle siyasi çevrelere karışan genç kesim Kürt Ulusal hareketinden etkilenip kendisini Kürt olarak, ama hala Türk olarak da gören vardır.

(henüz bitmemiş olan) Ders Müfredatına ilişkin

Zazaca'nın yazı diline geçişi ve alfabenin oluşumu son yıllarda gerçekleştiğinden ve henüz bir dil enstitüsüne sahip olmadığından ötürü standardize statüsüne ulaşmamıştır. Şimdiye kadar kendi herkesin şivesiyle yazması tercih edilmekte, ki bu bireyin kendi dilinde gelişmesine de yarar sağlamakta. Bu çalışmada da belirli bir şive esas alınmıştır. Ekte ise lehçe ve kelime farklılıkları gösterilecektir.

Zazaca, üç ana lehçeden oluşur: Kuzey lehçeleri (Alevi diyalektleri), Palu-Bingöl lehçeleri (merkez) ve Çermik-Siverek lehçeleri (güney). Güney ve merkez diyalektleri birbirine biraz daha yakındır, ki bunların arasında geçiş şiveleri de vardır. Kuzey diyalektleri ise Batı-Dersim (Hozat-Ovacık), Doğu Dersim (Tunceli, Pülümür, Erzincan, Sivas, Kelkit, Erzurum) ve Bingöl-Varto ağzlarından müteşekkildir.

Anadiline hakim ve şivelerle tecrübesi olan biri genelde tüm bölgelerdeki Zazaca'yla iletişim kurabilir. Ne var ki bir yandan Zazaca'yı konuşanların arasında ortak bir iletişim, eğitim olmaması, öte yandan Türkçe eğitimden geçme ve medyanın da etkisiyle son nesillerin kelime dağarcığı günlük sözcüklerle sınırlı kalmıştır. Her yörenin de kendine göre günlük kelime dağarcığı ve fonetik yapısı oluşmuştur, ki bu da bazan diyalektler arası anlaşılma zorunluğu yaratmaktadır. Göreceli olarak en muhafazakar şiveler arasında sayılabilen Kiği ve Diyarbakır yöresinde konuşulan Zazaca'dır. Benim için olası bir „standart“ dil ile bir ders müfredatı oluşturmak mümkündür, fakat şu an toplum arasında biraz yapay kalır.

Bu çalışmada esas alına şive Pülümür-Erzincan yöresinde konuşulan Zazaca'dır, ki bu ağız Kuzey-Zazacasında en yaygın sayılan ağız sayılır ve Sivas, Kelkit, Şiran, Gümüşhane ve Erzurum'da konuşulan Zazaca'yla neredeyse eşittir. Diğer lehçelerle yazı dilinde de dahil iyi anlaşmayı sağlayabilmek için yerel sesler yerine bazı ses ortaklıkları tercih edilmiştir.

Çalışmada öğrenilenin pratikte kullanılması ancak tavsiye edilir. Anadili Zazaca olanlarla irtibatta bulunmanın, kelimelerin doğru telaffuzu, tonlaması ve dilin melodisini, kelime kalıplarını, deyimlerini benimseyebilme açısından pek de yararı vardır.

Elinizde bulunan ders müfredatı kurs kitabı olarak da kullanılabilir.

Sevgili okurlara dili öğrenmedeki gayretinin yitmemesini ve başarılı olmasını diliyorum! Bu çalışmaya dair eleştirileriniz de beni ayrıca sevindirecektir.

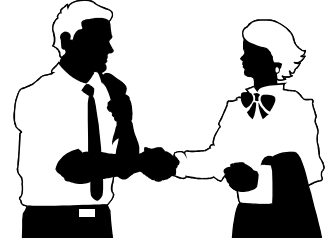
Asmêno Bêwayir

asmn@nikocity.de

Zazaca-Alfabe (Kuzey)

	IPA	Telaffuzu	örnek	Türkçesi
A a	[a]	Türkçe'deki gibi	adır	ateş
B b	[b]	Türkçe'deki gibi. Sonses veya içses olarak yöreye göre "v" gibi de okunur	bıra	kardeş
C c	[dz] [dʒ]	sonses veya içses olarak a, e, ı, o, u ünlülerin önünde „dz“ gibi okunur, bazı yörelerde iç veya sonseste "z" gibi de okunur. ê, i, ü ünlülerin önünde Türkçe'deki „c“ gibi okunur, bazı yörelerde içseste "j" gibi de okunur.	cor cêr	yukarı aşağı
Ç ç	[tʰ] [tʃʰ]	sonses veya içses olarak a, e, ı, o, u ünlülerin önünde „ts“ gibi okunur ê, i, ü ünlülerin önünde Türkçe'deki „ç“ gibi okunur (nefesli)	çım çi	göz eşya, şey
D d	[d]	Türkçe'deki gibi	dı	iki
E e	[ɛ]	Türkçe'deki gibi	des	duvar
Ê ê	[ⁱ ɛ] [e]	içses olarak „yemek“teki „ye“ gibi okunur (yöresel olarak sadece ince ê de var) sonses olarak ince e diye okunur, „el“ (alem) „e“sine yakın	dês rocê	on birgün
F f	[f]	Türkçe'deki gibi	fek	ağız
G g	[g]	Türkçe'deki gibi	ga	öküz
Ğ ğ	[ɣ]	Yumuşak g, artdamak ünsüzü olarak telaffuz edilir (Arap. غ), gargara „g“si	ğerib	garip
H h	[h]	Türkçe'deki gibi	her	eşek
I ı	[i]	Türkçe'deki gibi, biraz i'ye yakındır	bılbıl	bülbül
İ i	[i]	Türkçe'deki gibi	isan	insan
J j	[ʒ]	Türkçe'deki gibi	jü	bir
K k	[kʰ]	Türkçe'deki gibi	kay	oyun
L l	[l] [ɫ]	Türkçe'deki gibi kalın „l“ (istisnaen bazı kelimelerde mevcut)	lac linci	oğul çamur
M m	[m]	Türkçe'deki gibi	mae	anne
N n	[n]	Türkçe'deki gibi	new	dokuz
O o	[o]	Türkçe'deki gibi	oraji	yokuş yukarı
P p	[pʰ]	Türkçe'deki gibi (nefesli)	pi	baba
Q q	[q]	Küçük dil yöresinden telaffuz edilir (Arap. ق), sert, gargara „k“si	qatır	katır
R r	[r] [r̥] [r̄]	Önses olarak çift „r“ gibi telaffuz edilir İçses ve sonses olarak Türkçe'deki gibi telaffuz edilir İçses ve sonses olarak „rr“ diye yazıldığında çift „r“ gibi telaffuz edilir	roc ara birr	güneş kahvaltı orman
S s	[s]	Türkçe'deki gibi	sae	elma
Ş ş	[ʃ]	Türkçe'deki gibi	şêr	aslan
T t	[tʰ]	Türkçe'deki gibi	tici	güneş ışını
U u	[u]	Türkçe'deki gibi	uca	ora, orda
Ü ü	[y]	Türkçe'deki gibi	dü	duman
V v	[v]	Türkçe'deki gibi	va	rüzgar
W w	[w]	İngilizce'deki water'ın "w"si gibi telaffuz edilir, çift dudak, yarımünlü; "u"ya yakın	wae	kızkardeş
X x	[χ]	ğ ünsüzün sert (sessiz) varyantı, artdamaktan telaffuz edilir. (Arap. خ), Almanca'nın "ch"si	xoz	domuz
Y y	[j]	Türkçe'deki gibi	yaxe	yaka
Z z	[z]	Türkçe'deki gibi	zon	dil
çh	[ts] [tʃ]	nefessiz ve sert telaffuz edilen bir „ç“ (diğer „ç“nin telaffuz kuralları geçerli)	çhep çhik	sol kıvılcım
kh	[k]	nefessiz ve sert telaffuz edilen bir „k“	khez	sarışın
ph	[p]	nefessiz ve sert telaffuz edilen bir „p“	phon	yassı
th	[t]	nefessiz ve sert telaffuz edilen bir „t“, (Arap. ط'sına yakın)	theyr	kuş

Ders 1: Naskerdene - Tanışma

Hesen: Ma be xêr di !

Merhaba!

Gulizare: Xêr be sîlamet !

Merhaba! (*karşı yanıt*)

Hesen: Namê mı Heseno. Namê to çiko ?

Benim adım Hasan. Senin adın ne?

Gulizare: Namê mı Gulizara.

Benim adım Gülizar.

Hesen: Namê i mormeki çiko?

O adamın adı ne?

Gulizare: Namê ey (dey) Heydero.
Ma, namê a cênike çiko?

Onun adı Haydar.
Peki, o kadının adı ne?

Hesen: Namê dae Viale.

Onun adı Viale.

Gulizare: Çituria?

Nasılsın ?

Hesen: Tı wes be, ez rındane. Hal-demê to çiturio?

Sağol, iyiyim. Sen nasılsın („hal-vaktin nasıl“)?

Gulizare: Rındo, Heq raji bo!

İyidir, sağol!

Hesen: Heyder kamo?

Haydar kim?

Heyder: Heyder ezane.

Haydar benim.

Gulizare: Viale kama?

Viale kim?

Viale: Viale ezane.

Viale benim.

Hesen: Tı Melisa niya?

Sen Melisa değil misin?

Ėezale: Nê, namê mı Ėezala.
Hama namê tũyo xêr Heseno, heni?

Hayır, benim adım Hazal.
Ama senin adın Hasan, değil mi?

Hesen: Heya, ez Hesenane.
O ciamord kamo?

Evet, ben Hasan'ım.
O adam kim?

Ėezale: Nêzanane kamo.
Ma, a çêneke kama?

Kim olduğunu bilmiyorum.
Peki, o kız kim?

Hesen: Ez ki nêzanon kama.

Ben de kim olduğunu bilmiyorum.

Sözcüklerin anlamı: (e: eril ad, d: dişil ad)

1. Zazaca'da isimlerde eril-dişil ayrımı vardır. Eril sözcükler daima bir ünsüzle biter, sondan vurguludur. **Çêneke, Viale** gibi adlarda sondan ikinci hece vurguludur (e: eril, d: dişil)

ma	biz, bizi, bizim	i	o (bükünlü halde addan önceki eril işaret zamiri)
ma, ...	peki, ya	çıturi, çitur	nasıl
be, ebe ...	ile	ez	ben
xêr e	hayır, iyilik	tı	sen
di	gördü(k)	rınd	iyi
sılamet e	selamet	hal e	hal, durum
name e	isim, ad	dem e	vakit, dem
namê to	ismin, adın	wes	hoş, güzel; sağ
namê dey (ey)	onun [eril] adı	wes be !	sağol !
namê dae (ae)	onun [dişil] adı	Heq raji bo!	allah razı olsun!
mı	benim, beni	kam	kim
to	senin, seni	nê	yok, hayır
çık, çı	ne	heya, ya	evet
mormek, mordemek	adam	hama	ama
cênıke d	kadın	ciamord (ciamerd)	erkek
a	1. o [dişil] 2. [bükünlü halde addan önceki dişil işaret zamiri]	nêzanane/nêzanon	bilmiyorum
		çêneke	kız
		ki	de/da, dahi

Dilbilgisi 1: "biyene: olmak" ek-fiilinin sıfat (önad) ile çekimi

Sıfata şahıs soneki eklenerek „olmak“ fiili şimdiki zamana göre çekilir.

ez rındane (rındu)	ben iyiyim	ma rındime	biz iyiyiz
tı rında	sen iyisin	sıma rındê	siz iyisiniz
o rındo	o (eril) iyi	i rındê	onlar iyi
a rında	o (dişil) iyi		

Sözcüklerin anlamı:

ez nisenane (nison) ro	oturuyorum	Bingol / Çewlıg	Bingöl
koti, koti de	nere, nerde	Xarpêt / Eleziz	Elazığ
... de	..de/da	ez heni zanon	galiba, sanıyorum
... ra	...den	heni	öyle
Anqara	Ankara	ke	ki
Erzıngan	Erzincan	beno	olabilir, mümkün

Hesen: Ez Anqara de nisenane ro. Tı koti nisena ro ?

Ben Ankara'da oturuyorum. Sen nerde oturuyorsun?

Gulizare: Ez İzmir de nisenane ro.

Ben İzmir'de oturuyorum.

Ez Pilemoriye rawane, tı koti rawa ?

Ben Pülümürlü'yüm, sen nerelisin?

Hesen: Ez Erzıngan rawane.

Ben Erzincanlıyım.

Ma, Heyder koti rao?

Peki, Haydar nereli?

Gulizare: Heyder Bingol (Çewlıg) rao.

Haydar Bingöllü.

Ğezale koti rawa?

Hazal nereli?

Hesen: Nêzanon koti rawa.

Nereli olduğu bilmiyorum.

Gulizare: Ez heni zanon ke a Eleziz rawa.

Galiba Elazığlı (Sanıyorum Elazığlı).

Hesen: Heya, beno.

Evet, olabilir.

Nerelisin?
tı koti rawa ?
tı vê kotia ?

Ders 2: Tı çı kar kena? - Ne iş yaparsın?

Sözcüklerin anlamı:

ez sonane (son) ...	-e gidiyorum	ez gurinane	işsiz
kar, gure e	iş	thal, bêkar u bêgure	ev kadını
tı kena	yapıyorsun	khebaniye d	neyle, hangi araçla
malım, malıme	öğretmen [eril/dişil]	pê çınay	gidiyorsun
malimê sıma	öğretmeniniz	tı sona	işe nasıl gidiyorsun?
... rê	-e, birisne	tı çitur sona kar?	otobüs
sıma rê	size	oteoboz e	tren
ez salıx danane	öğretiyorum	trene d	araba
tı salıx dana	öğretiyorsun	arebe (d), makina (e)	yaya
Zonê Ma	bizim dil (Zazaca)	peya / İngu ra	işe gitmiyorum
mekteb e	okul	ez kar nêsonane	işim yok, işsizim
universite e	üniversite	karê mı çino	yok
mihendis	mühendis	çino	var
insat m	inşaat	esto	

Tı çı kar kena? Ez malımane, malimê sıma. Ez sıma rê Zonê Ma salıx danane.

Hesen: Ez sonane (son) mekteb.

Gulizare: Ez sonane universite.

Viale: Ez mihendisane.

Heyder: Ez insat de gurinane (gurin).

Çezale: Ez khebaniyane.

Melisa: Ez thalane / bêkar u bêguriyane.

- Ma, tı çitur (pê çınay) sona kar?

Hesen: Ez ebe otoboz sonane mekteb.

Gulizare: Ez ebe trene sonane universite.

Viale: Ez ebe arebe sonane kar.

Heyder: Ez peya (İngu ra) sonane kar.

Çezale: Ez kar nêsonane, khebaniyane.

Melisa: Ez ki kar nêsonane. Karê mı çino!

Ne ile işe gidiyorsun?

tı çituri sona kar?

tı se sona kar?

tı pê çınay sona kar?

... ile gidiyorum

ez ebe... sonane

ez ... ra sonane

ez pê ... sonane

Dilbilgisi 2: koşaç („olmak“ ek-filin çekimi)

Koşaç, Türkçe'deki *-dir* ek-fiiliyle eşanlamlı olan "olmak" mastarın şimdiki zamana göre çekimidir.

(ez)	ezane	benim	(ma)	mayme	biziz
(tı)	tıya	sensin	(sıma)	sımaê	sizsiniz
(o)	uyo	odur (eril)	(i)	iyê	onlardır
(a)	awa	odur (dişil)			

Olumsuzluk:

ez niyane	değilim	ma nime	değiliz
tı niya	değilsin	sıma niyê	değilsiniz
o niyo	o değil (eril)	i niyê	değiller
a niya	o değil (dişil)		

Alıştırma 1

Perşi – Sorular. Lütfen örnekte verildiği gibi doğru olan koşacı yazın ve soruları yanlış yöneltildiği takdirde doğru yanıtlayın !

Örnek: Viale çı kar kena? – Viale mihendisa. Viale peya sona kar? – Nê, Viale ebe arebe sona kar.

Gezale çı kar kena? – Gezale _____.

Heyder insat de gurino? – Heya, Heyder _____.

Melisa profesora? - Nê, Melisa profesore niya, Melisa _____.

Hesen ebe trene sono mekteb? - Nê, Hesen _____ sono mekteb.

Gulizare pê çınay sona universite? - Gulizare pê _____ sona universite.

Melisa ebe otopoz sona kar? – Nê, Melisa kar nê _____.

No çiko? – Bu ne?

Örnek: Na çika? Na trena.

No çiko? – No _____.

No çiko? - _____.

No mormek koti gurino? – No mormek _____ de gurino.

No mormek kamo? No _____.

Na cênike çitur sona kar? – Na cênike _____.

Dil bilgisi: Dişil adlar veya sıfatlar (önadlar) ünsüzden sonra bir –e son eki alır ve sondan vurgusuz olur.

malım: Heyder malım niyo. Heyder rındo? Heyder rınd niyo, nêwes.

malıme: Melisa ki malıme niya. Melisa rında? Melisa ki rinde niya, pêrsana.

Sözcükler:

no e / na d

nêwes, pêrsan

profesore

malım

malıme

bu (eril/dişil)

hasta

Professör [bayan]

öğretmen [erkek]

öğretmen [bayan]

Ders 3: Sobeta Têlefoni – Telefon konuşması

Sözcüklerin anlamı:

têlefon keno	telefon ediyor [eril]	çê dera	(o) evde [dışıl]
Heq raji bo	Sağol ["Allah razı olsun"]	çê de niya	evde değıl [dışıl]
pi u bira	canım [oğlanlara hitap]	hona	daha, henüz
amike	teyze	sonde	akşama, akşamleyin
amikê	teyze! [ünlenme]	mekteb ra	okuldan
doman	çocuk; domani – çocuklar	yeno	geliyor [eril]
pêro	hepsi	reyna	tekrar, bir daha
pêro ki	hepsi de	ez têlefon kenane	telefon ederim
Gule	Gül [kadın ismi]	xatır be to !	hoşça kal ! (ayrılan)
çê e	ev	oğır bo !	güle güle ! (kalan)

Hesen têlefon keno...

Hesen: Ma be xêr di!

Esmâ: Xêr be sılamet!

Hesen: Çıturia?

Esmâ: Rındane, Heq raji bo! Tı se kena?

Hesen: Wes be, ezı ki rındane.

Esmâ: Tı kama, pi u bira?

Hesen: Ez Hesenane.

Esmâ: Haa, Hesen, tıya?

Hesen: Heya amikê. Domani çıturiê?

Esmâ: Pêro ki rındê.

Hesen: Gule çê dera?

Esmâ: Nê, çê de niya. A hona kar dera.

Hesen: Ma, Heyder çê dero?

Esmâ: O ki çê de niyo. Sonde mekteb ra yeno.

Hesen: Rınd. Ez sonde reyna têlefon kenane. Xatır be to!

Esmâ: Oğır bo!

Nasılsın?:

çıturia ?
çıtana ?
sena ?
senêna?
wesa, rında?
halê to çıturio ?
se kena?

İyiyim:

rındane
weşıya to
Sağol!:
Heq raji bo!
wes be!
wes u war be!
Heq kemaniye medo!

Dilbilgisi 3: çoğul

Zazaca'da ismin çoğulu vurgusuz olan **-i** ekiyle oluşturulur:

doman – domani	çocuk - çocuklar
telefon – telefoni	telefon – telefonlar
çêneke – çêneki	kız - kızlar

→ **-e** ile biten dışıl sözcüklerde, **-e** son eki **düşer**, **-i** ekini alır.

Sözcük **a, e, o, u** seslileriyle bitip eril olduğu takdirde, **-y** ekini alır:

universite – universitey	üniversite – üniversiteler
bira – bıray	(erkek) kardeş - kardeşler

Diğer çoğullaştırma kuralları üzerine ileride durulacak.

Ders 4: namê taê kes u çiyu – bazı kişî ve eşyaların ismi

eril sözcükler:

defter	defter
kitab	kitap
ap	amca
xal	dayı
bon (ban)	ev [dış kısmı]
lac	oğul
çêber (kêber)	kapı
çê (kê)	ev [iç kısmı]
iskeme	sandalya
pi	baba
bıra	erkek kardeş

dişil sözcükler:

kağıde	kağıt
qeleme	kalem
amıke	hala
xalıke	teyze
sate	saat
çêna (kêna)	kız çocuğu
masa	masa
xonça	yuvarlak masa
sandalya	sandalye
mae	anne
wae	kızkardeş

Dilbilgisi 4: adın cinsiyeti

Zazaca'da adın 2 cinsiyeti var: *eril* ve *dişil*. Dişil sözcükler her zaman şu 3 ünlüyle (vokalle) biter:

1. **-e** (son hecede vurgusuz): **amıke** – hala: **a amıka** – o haladır [*Dikkat: -e soneki düşer, -a takılır*]
2. **-i** (son hecede vurgusuz): **kardî** – bıçak: **na kardia** – bu bıçaktır [*-i sesi kısa okunur, {kardya} gibi*]
3. **-a** (son hecede vurgulu): **xonça** – yuvarlak masa: **na xonçawa** – bu masadır [*-a kalır*]

-a ünlüsü biten dişil sözcüklerin çoğullaştırılması:

-a ünlüsüyle dişil kelimeler çoğul hali aldığıında -a ünlüsü düşüp **-ey** sonekini alır:

manga → mangey	inek - inekler	çêna → çêney	kız çocuğu – kız çocukları
kesa → kese	kaplumbağa	xonça → xonçey	(yuvarlak) masa - masalar

Dikkat: bazı **-a** ile biten kelimeler erildir: **bıra**, **va** (rüzgar), **la** (ip), **ga** (öküz) gibi !

Alıştırma 2

Lütfen alttaki sözcüklerin doğru olan koşağı ile örneklere göre yazın! *Örnek: a kağıda: "kağıttır"*

(defter)	_____	(kağıde)	<u>a kağıda</u>
(kitab)	_____	(qeleme)	_____
(ap)	_____	(amıke)	_____
(xal)	_____	(xalıke)	_____
(bon)	_____	(sate)	_____
(lac)	_____	(çêna)	<u>a jü çênawa</u>
(çêber)	_____	(masa)	_____
(çê)	_____	(xonça)	_____
(iskeme)	_____	(sandalya)	_____
(pi)	_____	(mae)	_____
(bıra)	<u>o bira</u>	(wae)	_____

Ders 5: Marey - Sayılar

1 jü, zu	30 hiris
2 dıde, dı	31 hiris u jü
3 hirê	40 çewres
4 çar	50 phoncas
5 phonc	60 seşti
6 ses	70 hawtae
7 hawt	80 heştæ
8 heşt	90 newae
9 new	100 se
10 des	101 se u jü
11 des u jü	200 dısey
12 des u dıde (des u dı)	222 dıse u vist u dıde
13 des u hirê	300 hirêsey
14 des u çar	400 çarsey
15 des u phonc	500 phonsey
16 des u ses	1000 hazar
17 des u hawt	1100 hazar u se
18 des u heşt	1234 hazar u dıse u hiris u çar
19 des u new	1999 hazar u newse u newa u new
20 vist	2000 dıhazari
21 vist u jü	2001 dıhazar u jü

not: "dıde" (2) sayısı sadece sayıldığında söylenir, isimlerde kullanılmaz: **dı bıray**.

Serri - Yaş

Tı çand serri dera ?

Ez hiris u dı serri derane.

Viale çand serri dera ?

Heyder çand serri dero ?

Gulizare hiris serre dera?

Hesen des u heşt serri dero?

Kaç yaşındasın ?

Otuziki yaşındayım.

Viale des u new serri dera.

Heyder vist serre dero.

Nê, Gulizare hiris serre de niya, a vist u hawt serri dera.

Heya, Hesen des u heşt serri dero.

Diğer soru çeşitleri:

Tı çand serriya?

Ėezale çand serriya?

Hesen çand serriyo?

Gule hiris u phonc serriya?

Mıstefa phoncas serriyo?

Ez çewres serriyane.

Ėezale vist u dı serriya.

Hesen des u ses serriyo.

Nê, Gule hiris u jü serriya.

Nêzanon, çand serriyo.

Serrê to çandê?

Tı çand serranê xo dera?

Serrê mı hiris u diyê.

Ez vist u heşt serranê xo derane.

çand / çend – kaç

tı çand serri dera?

tı çand serriya ?

serrê to çandê ?

Dikkat:

Ona bölünebilen sayılarda ad tekil haliyle söylenir:

10 serre ; 11 serri

20 qeleme ; 25 qeleme

30 bıra ; 34 bıray

40 çê ; 44 çêi

50 kağıde ; 59 kağıdı

60 kıtab ; 62 kitabı

Dilbilgisi 5: Bükünlü halin kişi zamirleri

Zazaca'da isimde iki hal var:

1. "kim" veya "ney" sorularını yanıtlayan yalın hal (Lat. **Casus rectus**)
2. „kime, kimi, kimin, kimden“ gibi tüm diğer soruları yanıtlayan bükünlü hal (Lat. **Casus obliquus**)

Dilbilgisi 1 altındaki kişi zamirleri (şahıs zamirleri) yalın hali oluştururken, aşağıda belirtilen bükünlü halin iyelik zamirlerini teşkil eder (*yanında belirtilen koşaç bağı (-dır fiili) için çekim kökenidir*):

iyelik zamiri	koşaç ile		iyelik zamiri	koşaç ile	
mı	mın-	benim	ma	ma-	bizim
to	tüy-	senin	sıma	sıma-	sizin
ey (dey), cı	(d)ey-	onun (eril)	inu (dinu)	(d)inan-	onların
ae (dae), cı	(d)a-	onun (dişil)			

Dilbilgisi 6: tamlama – ad tamlaması

Bir adı daha yakından tanımlayan sıfat, iyelik zamiri veya tamlayan durumda olan ad Zazaca'da genelde sona gelir. Tamlanan ad bu durumda bir iyelik eki alır (izafe). İyelik ekinden önceki hece vurgulanır.

Ad tamlamalarında tamlanan ad:

- eril adlarda: **-ê**
- dişil adlarda: **-a**
- çoğul halinde: **-ê**

iyelik ekini alır.

Ünsüzle biten eril ad, –ê iyelik ekini alır:

kar: *karê mı* iş (bire bir: iş, benim olan)
kitab: *kitabê to* kitabım

Sondan vurugulu –e ünlüsüyle biten eril ad, –ê iyelik ekini alır, fakat –e ünlüsü –ê ekiyle erişir:

name: *namê dey (ey)* onun adı (eril) gure: *gurê dae (ae)* onun işi (dişil)

–a veya –o ünlüleriyle biten eril ad, –ê iyelik ekini alır (kaynaştırma harfi olmadan):

bıra: *bıraê ma* kardeşimiz ko: *koê sıma* dağınız

Sondan vurugulu –i veya –ü ile biten eril ad, kaynaştırma harfi –y- ile –ê iyelik ekini alır:

pi: *piyê mı* babam çü: *çüyê to* çubuğun

Vurgusu sondan ikinci hecede olan, –e son eki ile biten dişil adlarda –e son ekin yerini –a iyelik eki alır:

qeleme: *qelega dey (ey)* onun kalemi (eril) mae: *maa dae (ae)* onun annesi (dşl.)

Vurgusu sondan ikinci hecede olan, –i ile biten dişil ad, –a iyelik ekini alır:

kardi: *kardia ma* bıçağımız saci: *sacia sıma* sacınız

–a ile biten dişil ad, iyelik eki almaz:

manga: *manga dinu (inu)* ineğizniz çêna: *çêna dinu (inu)* onların kızı

Çoğul halde iki cinsiyet –ê iyelik ekini alır:

kitabê mı: kitaplarım *namê to*: adların *bıraê dey*: kardeşlerin
koê ma: dağlarımız *iskemê sıma*: sandalyelerimiz *çüyê dinu*: onların çubukları
qelemê mı: kalemlerim *kardiê to*: bıçakların *mangê ma*: ineklerimiz

Not: –a ile biten dişil adlar çoğul halde –ê ekini alır, fakat (“manga” örneğindeki gibi) –a düşer!

Alıştırma 3

Verilen sözcüklerden doğru iyelik eki ve kişi zamirleriyle tamlama kurunuz!

Örnek: pi – ez : piyê mı sono kar

bıra – tı	_____	_____	Estemol de niseno ro.
çêna – sîma	_____	_____	sona mekteb.
laci – o	_____	_____	pêro mihendisê.
kıtab – ez	_____	_____	çê dero.
4 iskemey – ma	_____	_____	estê.
wae – a	_____	_____	büro de gurina.
mae – i	_____	_____	malıma.
pi – tı	_____	_____	thalo, nêgurino.
qeleme – ez	_____	_____	çına.
xal – o – o	_____	_____	piyê _____ rê têlefôn keno.
xalıki – a	Çand _____	_____	estê?
ap – ez	_____	_____	44 serri dero.

İyelik zamirlerine doğru koşacı ekleyiniz!

Örnek: defter – ez : no defter defterê mino

defter – sîma	No defter defter_____.
Hesen – bıra – ez	Hesen bıra_____.
Heyder – xal – tı	Heyder xal_____.
mormeki – ap – o	Ni mormeki ap_____.
Gule - xalıke – ez – Viale – ez	Gule xalık_____ niya, Viale xalık_____ mın_____.
domani – sîma	Ni domani doman_____ sîma _____?
sate – ma	Na sate sat_____ ma_____.
ez – lac- tı	Ez lac_____ tûy_____.
ma – domani – sîma	Ma doman_____ sîma_____.
tı – bıra – i	Tı bıra_____.
a – wae – a	A wa_____ da_____.
a – mae – o	A cênıke ma_____ dey_____.
o – pi – ma	O mormek pi_____ ma_____.
sîma – laci – i	Sîma lac_____ dinan_____.

Dilbilgisi 6a: Aidiyet zamiri „yê“

Zazaca'da „benimki, seninki vs.“ gibi iyelik belirten durumlarda eril, dişil ve çoğul aidiyet zamiri „yê“ kullanılır.

No kitabê tûyo?	veya: No kıtab yê tûyo?	çoğul:	Ni kitabı yê tûyê?
Na qelema dawa?	veya: Na qeleme yê dawa?	çoğul:	Ni qelemi yê daê?
Ni domanê minê	veya: Ni domanı yê mınê.	genelde:	No yê mino – das ist meins.

Ders 6: Raştê jübini biyaene - Karşılaşma

Sözcüklerin anlamı:

raştê jübini benê	karşılaşıyorlar	xebera ma çına	haberimiz yok
çarşi e	çarşı	xanime	hanım
Ero!	yahu!	xanıma xo	hanımı (kendi)
bıraê mıno	kardeşimdir	lac	oğul
hal-kêf	hal-keyif	lacê mı	oğlum
new serrio	dokuz yıldır	torn	torun
çêna xo	[kendi] kızı	tornê piyê mı	babamın torunu
xo	kendi	zaf	çok
ita	burda	emso	bu akşam
tı itara	sen burdasın	cı rê	ona [eril ve dişil için]
key	ne zaman	mıheqeq	muhakkak
zeweciya	(o) evlendi [eril]	mıheqeq vanane	muhakkak söylerim
qe	hiç		
xebere d	haber		

Mıstefa u Weli çarşı de raştê jübini benê...

Mıstefa: Weey! Ero, tı Heyder niya?

Weli: Nê, ez Weliyane, Heyder bıraê mıno.

Mıstefa: Çıtura, hal-kêf ?

Weli: Rındane, Heq raji bo. Tı çıtura?

Mıstefa: Tı wes be, rındane. Ma, Heyder se keno?

Weli: Heyder nao new serrio Opel de gurino. Jü çêna xo esta, ses serriya, sona mekteb. Tı çand serrio itara?

Mıstefa: Ez hirê serrio itarane. Heyder key zeweciya? Qe xebera ma çına...

Weli: Nae ra new serri ravêr zeweciya. Xanıma xo ki çêna amıka.

Mıstefa: Ma, no ki lacê tuyo?

Weli: Lacê mı niyo, tornê piyê mıno... Namê xo Serdaro. Phonc serri dero.

Mıstefa: He he he! Bıra, mı rê musade, ez son kar. Zaf sılamê mı esto Heyderi rê. Ez emso cı rê têlêfon kon.

Weli: Ez sılamê to mıheqeq vanane. Xatır be to!

Mıstefa: Oğır bo!

Perşi – Lütfen soruları yanıtlayın :

- Weli u Mıstefa koti raştê jübini benê?
- Heyder çı kar keno?
- Çand domanê Heyderi estê?
- Xanıma Heyderi kama?
- Lacê Weli çand serri dero?
- Bıraê Weli key zeweciya?
- Mıstefa çand serrio itaro?

Dilbilgisi 7: İşaret zamirleri

İşaret zamirleri, yani gösteren adılar, belirli bir kişi veya eşyayı göstermekte kullanılır. Gösterilen nesnenin yakında veya uzakta bulunduğuna göre iki guruba ayrılır. İşaret zamirleri ayrıca eril, dişil ve çoğula göre ayrılır.

Yalın ve bükünlü hallerinin işaret zamirleri

yalın hal:	bükünlü hal:	bükünlü hal ad ile birlikte:			
uzakta:					
o o (eril)	deyley onu, onun (eril)	i ... onun (eril)	yê i mormeki o adamın		
a o (dişil)	dae/ae onu, onun	a ... onun (eril)	yê a cênike o kadının		
i onlar	dinu/inu onları, onların	i ... onların	yê i domanu o çocukların		
yakında:					
no bu (eril)	ney bunu, bunun	ni bunun (eril)	yê ni mormeki bu adamın		
na bu (dişil)	nae bunu, bunun	na bunun (dişil)	yê na cênike bu kadının		
ni bunlar	ninu bunları, bunların	ni bunların	yê ni domanu ¹ bu çocukların		

Notlar:

Bir şahıs, nesne veya olgu özel olarak belirtildiğinde (örneğin parmakla), işaret zamirinin nesnenin de anılması koşuluyla önüne bir *a-* eklenir:

ano mormek **ana sandalya** **ani domani**

Bazı yörelerde dişil işaret zamiri olan **na** genel anlamda tüm nesnelere için (eril, çoğul) kullanılır:

na mordemek **na sandalya** **na domani**

İşaret zamirine örnekler:

uzakta:

O kitabê mino. 'O benim kitabım.'

İ kitabê minê. 'O kitaplar benim'

O mormek kamo? 'O adam kim?'

A cênike kama? 'O kadın kim?'

Ti inu nas kena? 'Onları tanıyor musun?'

Ti i domanu nas kena? 'O çocukları tanıyor musun?'

Gulizare maa (d)eya. 'Gülizar onun (eril) annesi.'

Viale waa (d)awa. 'Viale onun (dişil) kızkardeşi.'

Heyder biraê (d)inano. 'Haydar onların kardeşi.'

yakında:

No kitab yê mino. 'Bu kitap benimkisi'

Ni kitabi yê minê. 'Bu kitaplar benimkiler'

Namê ni mormeki çiko? 'Bu adamın adı ne?'

Namê na cênike çiko? 'Bu kadının adı ne?'

Ti ninu nas kena? 'Bunları tanıyor musun?'

Ti ni domanu nas kena? 'Bu çocukları tanıyor musun?'

Hesen piyê neyo. 'Hasan bunun (eril) babası.'

Waa Viale nawa. 'Viale'nin kızkardeşi bu.'

Mistefa biraê ninu niyo. 'Mustafa bunların kardeşi değil.'

¹ 2. haldeki (bükünlü hal) çoğul ekleri üzerine ayrıntılı olarak 9. derste durulacak

Ders 7: Sate çanda – Saat kaç ?

Zazaca'da "Sate çanda?" sorusuna yanıt verildiğinde , saati belirten sayı, dişil koşaç eki olan **-a'**ı alır (dişil ad olan "sate" sözcüğünden ötürü). Saatler genelde, diğer dillerde olduğu gibi "13, 14 ... 24" şeklinde değil de, 12-saat şekliyle gün bölümüyle (sabah, öğlen, akşam) birlikte belirtilir.

Saate göre:

sate jüya 'saat bir'

sate phonca 'saat beş'

sate dıya 'saat iki'

sate des u jüya 'saat onbir'

sate hirêa 'saat üç'

sate des u dıya 'saat oniki'

Sate çandine de? – Saat kaçta?

Dakikası belirli olan bir saat sıra sıfatları ile dile getirilir. Birebir çevirildiğinde '*birinci, ikinci, üçüncü saat*' anlamına gelir.

Sıra sıfatları: Sıra sıfatları *-ine* son ekiyle kurulur. Çar + ine → çarine: 4. (son hece vurgusuz)

1. jüine / verên [saat için sadece "jüine" kullanılır]	20. viştine
2. didine (dıyine)	24. vist u çarine
3. hirêine	30. hirişine
4. çarine	40. çewreşine
5. phoncine (phancine)	50. phonçaşine
6. seşine (şeşine)	60. seştine
7. hawtine (hewtine)	70. hawtaine [-e (hawtae, heşttae, newae) soneki düşer!]
8. heştine	80. heştaine
9. newine	90. newaine
10. deşine (desine)	100. seyine
11. des u jüine	1000. hazarine

Dakikası belirli olan saat:

nêm – yarım; buçuk: 10:30 sate des u nêma – 'Saat on buçuk'

Saat ...i ... geçiyor: Sate ...-ine ra ... vêrenê

- 5:10 Sate phoncine ra des vêrenê – 'Saat beşi on geçiyor'
8:24 Sate heştine ra vist u çar vêrenê – 'Saat sekizi yirmidört geçiyor'
2:17 Sate didine ra des u hawt vêrenê – 'Saat ikiyi onyediyi geçiyor'
4:15 Sate çarine ra çeyreg vêrenê – 'Saat dördü çeyrek geçiyor'

Saat ...e ... var: Sate ...-ine rê ... estê

- 5:50 Sate seşine rê des estê – 'Saat altıya on var'
8:48 Sate newine rê des u dı estê – 'Saat dokuza oniki var'
2:53 Sate hirêine rê hawt estê – 'Saat üçe yedi var'
1:45 Sate didine rê çeyreg estê – 'Saat ikiyi çeyrek var'

Saat ...e geliyor: Sate yena ...-ine

- Sate yena çarine – 'Saat dörde geliyor'
Sate yena heştine – 'Saat sekize geliyor'

Sözcüklerin anlamı:

verên	ilk [saat için söylenmez]	saniya <i>d</i>	saniye
sate <i>d</i>	1. saat 2. an	unceno	çekiyor, sürüyor
nêm	yarım	uca	orası, ora
çeyreg	çeyrek	ita ra be uca	burdan oraya
sate ... ra ... vêrenê	saat ...'i ... geçiyor	(trene) bena raşt	(tren) yola koyuluyor
sate ... rê ... estê	saat ...'e ... var	tı urzena ra	kalkıyorsun
sodır (lêl ra)	sabah	ara <i>d</i>	kahvaltı
meşte (sodır, sora)	yarın	ara xo kerdene	kahvaltı etmek
tiyare e	uçak	perociye <i>d</i>	öğle yemeği
tiyare kuno ra hewa	uçak havalanıyor	tı wena	yyiyorsun
tiyare urzeno ra	uçak kalkıyor	verasaniye <i>d</i>	öğle sonrası yemeği
pesewe <i>d</i>	gece yarısı	sami <i>d</i>	akşam yemeği
peroc	öğlen	tı kuna ra	yatıyorsun
verasan, varasan	öğleden sonra		
deqa <i>d</i>	dakika		

sodır sate deşine de: *trene sodır sate deşine de bena raşt.*

sonde sate hawtine de: *otoboz sonde hawtine de yeno.*

peroc sate des u didine de: *ez peroc sate didine de sonane kar*

pesewe sate jüine de: *sima pesewe sate jüine de sonê çê*

- Tı sate çandine de yena?
 - - Meşte sate heşt u nêm de yenane.
 - Tiyare pesewe hirê u çewres u çar de urzeno ra.
 - Tiyare pesewe hirê u çewres u çar de kuno ra hewa.
- sate: İta ra be uca çand sate unceno?
deqa: İta ra be uca çand deqa unceno?
saniya: İta ra be uca çand saniya unceno?

Aşağıdaki saatleri o şekilde belirtmek mümkün de olsa halk dilinde kullanılmaz:

1:35 Sate jü u hiris u phonc de

8:30 Sate heşt u nêm de

13:22 Sate des u jü vist u dı de

21:01 Sate vist u jü u jü de

Alıştırma 5

Lütfen aşağıdaki soruları yanıtlayın:

- Tı sate çandine de urzena ra?
- Tı sate çandine de ara xo kena?
- Tı sate çandine de sona kar / sona mekteb?
- Tı sate çandine de perociya xo wena?
- Tı sonde sate çandine de yena çê?
- Tı sate çandine samia xo wena?
- Tı sate çandine de kuna ra?

Ses bilimi (fonetik): „ş” ve „j” seslerinin Doğu-Dersim ağızlarında belirmesi

Dersim ağızlarında **ş** ve **j** ünsüzleri sadece şartlara bağlı olarak belirir. Keza **c** ve **ç** seslerinin farklı okunuş şekilleri için de geçerlidir (bkz. alfabe).

Dersim ağızlarında **ş** ve **j** ünsüzleri belirli seslerin etkisinden ötürü çıkar. Diğer şivelerde aslen **ş** veya **j** olan ünlüler, Dersim ağızlarında **s** veya **z** seslerine dönüşmüştür. **c** [dz ve dʒ] ve de **ç** [ts ve tʃ] harflerinin iki farklı okunuşu da bu ağızdaki ses kanunundan dolayıdır.

Zazaca'nın Doğu-Dersim ağızlarında (Pülümür, Erzincan, Mamekiye, Nazmiye, Tekman, Xınıs, Sivas gibi) **s** ve **z** ünsüzlerinden sonra ilk etapta **i**, **ü** veya **ê** ünlüleri geldiği takdirde **ş** veya **j** seslerine dönüşür (damaksillaştırma).

Aynı şekilde **c** ve **ç** ünlüleri de yukarıda belirtilen ses kanununa göre farklı okunur:

s + i → ş

des 'on' → *deşine* 'onuncu'

şia 'kara, siya'

hırs 'otuz' → *hırşine* 'otuzuncu'

s + ê → ş (son seste dönüşmez!)

şêr 'aslan'

şêne (e) 'göğüs, sine'

Uşên 'Hüseyin'

s + ü → ş

parşüye (d) 'kaburga'

şüye (d) 'dağ sırtı'

şüane (e) 'çoban'

z + i → j

1 otoboz → *2 otoboji*

jil 'filiz'

z + ê → j (son seste dönüşmez!)

jêde 'çok, ziyade'

jên 'eyer (at)'

z + ü → j

jükek 'tek, biricik'

jüa 'kuru'

c [dz] + i → c [dj]

ciran/e 'komşu'

ciamord 'erkek'

c [dz] + ê → c [dj] (son seste dönüşmez!)

cêr 'aşağı'

cênike 'kadın'

c [dz] + ü → c [dj]

cüin 'harman'

cüanike (f) 'saygın bir kadın'

ç [ts] + i → ç [tʃ]

çi 'şey, eşya'

çite (f) 'başörtü'

ç [ts] + ê → ç [tʃ] (son seste dönüşmez!)

çêber 'kapı'

çêneke 'kız'

ç [ts] + ü → ç [tʃ]

çü (m) 'çubuk'

çüal (f) 'çuval'

Nefessiz ç (alfabeye bakınız):

çh [ts] + i → çh [tʃ]

çhik 'kıvılcım'

çh [ts] + ê → çh [tʃ] (son seste dönüşmez!)

çhêr 'yiğit'

Not: 'son seste dönüşülmemesi': 2 *masê ma estê*. *Rocê* 'birgün', *Hırsê asme* 'ayın otuzu'

İstisna: *çê* [oku: tʃê]

–ş ünsüzünden veya **d-** veya **-t** ünsüzlerinden sonra da **-i** geldiğinde de **s** ve **z** sesleri birçok ağızda **ş** veya **j** ünsüzlerine dönüşür:

ronişte 'oturmuş', **nejdi** 'yakın', **waştıye** 'nişanlı', **heşt** '8'

1 dest → **2 deştı**, 1 el → 2 el'

Ders 8: Şimdiki zaman

Zazaca'da fiil şimdiki zaman ve geçmiş zaman kökeni vardır, bazılarının da ayrıca sübjontif kökeni de mevcut. Master şimdiki zamanda değil, geçmiş zamandan türetilir. Şimdiye kadar derslerde master yerine, fiil şimdiki zaman çekim biçiminde kullanıldı. Aşağıdaki listede şimdiye kadar kullanılan fiiller masterı şimdiki zaman kökenleriyle sıralanmıştır. Şimdiki zaman, fiilin şimdiki zaman kökenine şimdiki zaman son eki (genelde) **-en-** ve kişi son eki eklenerek kurulur. Fiil cümlelerinin sonunda yer alır.

[ez] w - en - ane

şimdiki zaman kökeni-ŞZ son eki kişi son eki

Bazı fiillerin de *roniştene* fiilinde olduğu gibi fiil eki vardır ki duruma göre fiilin önüne veya sonuna gelir:
*tı nisena ro – oturuyorsun.*²

master	şimdiki zaman kökeni + şmdk. zmn. son eki	
biyene	- (koşaç)	olmak, -dir
çinê biyaene	çin-	(var)olmamak
Esti biyaene	est-	varolmak, mevcut olmak
biyaene	b-en-	olmak
zanitene, zanaene	zan-en-	bilmek
kerdene	k-en-	etmek, yaban
amaene	y-en-	gelmek
rauştene	urz-en- ra	kalkmak
untene	unc-en-	çekmek, sürmek (zaman)
roniştene	nis-en- ro	oturmak
şiyene	s-on-	gitmek
guriyaene	gur-in-	çalışmak
zeweciyaene	zewec-in-	evlenmek
daene	d-an-	vermek
salıx daene	salıx d-an-	öğretmek, salık vermek

Çekim örneği: **wendene** (*wan-en-*) - *okumak* (*vurgu: -en-*):

ez *wan-en-ane* (kısa şekli.: ez *wanon*)

tı wan-en-a

o wan-en-o

a wan-en-a

okuyorum

okuyorsun

okuyor (eril)

okuyor (dişil)

ma wan-en-ime

sima wan-en-ê

i wan-en-ê

okuyoruz

okuyorsunuz

okuyorlar

Olumsuzluk:

Fiil, **nê-** ön eki eklenerek olumsuzlaştırılır, *vurgu nê- ön ekine yapılır*:

ez **nê-wan-en-ane** (ez *nêwanon*)

tı nê-wan-en-a

o nê-wan-en-o

a nê-wan-en-a

okumuyorum

okumuyorsun

okumuyor (eril)

okumuyor (dişil) vs.

Amaene “gelmek” fiilinin çekimi ve olumsuzlaştırılışı:

Amaene „gelmek“ fiili, çekim açısından diğer fiilerden farklıdır. Fiilin şimdiki zaman kökeni *y-*’den ibarettir ve olumsuzlaştırıldığında *y-* erişir:

ez *yanane* (*yon*) geliyorum

tı yana geliyorsun

ez *ninane* (ez *nin*)

tı nina

gelmiyorum

gelmiyorsun

²Anlam olarak Zazaca’daki fiil eki *ro-*, İngilizce’de *sit down* fiilindeki *down* veya Almanca’daki *hinsetzen* fiilindeki *hin-* ekine yakındır.

Alıştırma 6

Lütfen yukarıdaki çizelgede verilen fiillerin herhangi bir kişiye göre çekimini yapınız:

Örneğin: *rauštene - ez urzenane ra, tı wanena, o esto...*

Fiillerin isimleştirilmesi

Master, isim olarak da kullanılabilir. İsimleştirilmiş fiiler dişildir

zanıtene	bilme <i>Zanıtene mı ra:</i> benim bildiğime göre
vatene	söyleme, söylenecek şey, sanma <i>Vatena to esta?:</i> Söyleyecek birşeyin var mı? <i>Vatena dey ra Almanya de kar zafo:</i> Onun (eril) dediğine göre Almanya'da iş çokmuş.
qeseykerdene	konuşma, anlatma <i>Qeseykerdena sima rında:</i> Konuşmanız iyi.

Ap Memed u xalık Saseneme – Mehmet amca ve Şahsenem tezye

Sözcükler:

fotoraf	fotoğraf	Almanki e	Almanca
kokum	yaşlı	tenê	biraz
endi	artık	Saseneme	Şahsenem (isim)
nıka	şimdi	karê çêi	ev işi
mendene (manen-)	kalmak, yaşamak	televizyon	televizyon
Pilemoriye d	Pülümür	şêr kerdene (şêr ken-)	seyretmek, bakmak
... teni	tane (çoğul)	zaf	çok
i hirê domani	o üç çocuk	qewa d	1. kahve 2. kıraathane
amnan	yaz	uca	orada
amnani	yazın	kağıde kay kerdene (k. kay ken-)	kağıt oynamak
hefte e	hafta	sosyolociye d	sosyolojiye
ya... ya ki...	ya ... ya da....	musaene (musen-)	öğrenmek
Tırki e	Türkçe	ke	ki
qesey kerdene (q. ken-)	konuşmak	a ke yena	geldiğinde
... de qesey kerdene	birisiyle konuşmak	khalık	dede
... rê qesey kerdene	birisine birş. anlatmak	pirike d	nine, nene
zon	dil	inu ra	onlardan
zonê xo	kendi dili		

No mormeko fotoraf de ap Memedo. Ap Memed kokumo, 71 serri dero, endi nêgurino. O nıka Almanya de nêmaneno, Pilemoriye de maneno. Yê dey hirê lacê, dı teni ki çênayê. Dı domani Pilemoriye de nisenê ro, hirê teni ki Almanya derê. Jü lacê Ap Memedi Frankfurt de insat de gurino, jü çêna xo Üniversitê Berlını de wanena. Jü çêna xo ki Pilemoriye de malıma. İ hirê domani amnani Almanya ra yenê Pilemoriye, çar-phonc heftey manenê, sonê. Ses tornê Ap Memedi estê, pêro sonê mekteb. Tornê dey Zazaki rınd nêzanenê, Tırki qesey kenê. Pilemoriye de pêro Zazaki qesey kenê. Ap Memed zonê xo zaf rınd zaneno, Tırki ki zaneno, Almanki tenê zaneno. Namê xanıma xo Sasenema. Saseneme 65 serri dera, khebaniya, Tırki rınd qesey nêkena. A ya karê çêi kena, ya ki çê de nisena ro, televizyon şêr kena. Ap Memed zaf televizyon şêr nêkeno, sono qewa, uca niseno ro, kağıde kay keno, sonde yeno çê.

Torna Ap Memedi Berlin de sosyolociye wanena, jü büro de gurina, jü ki zonê xo ra kitab wanena, Zazaki rınd musena. Namê xo Gulizara. A ke yena Pilemoriye, khalikê xo de, pirika xo de Zazaki qesey kena, inu ra zonê xo musena, sona Almanya, uca maa xo de, piyê xo de qesey kena.

Ders 9: Adın bükünlü hali

Değinildiği gibi, Zazaca'da adın iki hali, yalın ve bükünlü hali var. Bükünlü hal, adın büküldüğü ve hal son eki aldığı anlamına gelir. Ona göre tekil eril ve çoğul adlar hal son eki alır. Eril ad tekil halde **-i** hal son ekini alırken (ünlüyle biten sözcükler **-y** alır), dişil tekil adın bükünlü hal yoktur, olduğu gibi kalır. Bükünlü halde sondan ikinci heceye vurgu yapılır. Çoğul durumda iki cinsiyet için de vurgulu hal son eki **-u (-an-)** geçerlidir.

- eril ad	-i	Örn.: <i>Hesen</i> → <i>Maa Heseni</i>
- dişil ad	-	Örn.: <i>Gule</i> → <i>Piyê Gule</i>
- çoğul	-u	Örn.: <i>domani</i> → <i>Maa domanu</i>
çoğul, koşaç veya iyelik ekiyle:	-an-	Örn.: <i>Gule maa ni domanana</i>

Not:

- **-e** ve **-a** ile biten dişil adlarda ve **-e** ile biten eril adlarda **-e** düşer.
- **-a** ile biten eril adlarda **-a**, **-i** ile biten dişil adlarda **-i** kalır, **-u (-an-)** bükünlü çoğul eki takılır.

dişil:

<i>çêneki</i> → <i>çêneku</i>	<i>xonçey</i> → <i>xonçu</i>
<i>xalıki</i> → <i>xalıku</i>	<i>mangey</i> → <i>mangu</i>
<i>kağıdi</i> → <i>kağıdu</i>	<i>kardjı</i> → <i>kardju</i>

eril:

<i>namey</i> → <i>namu</i>	<i>bıray</i> → <i>bırau</i>
<i>univêrsıtey</i> → <i>univêrsıtu</i>	<i>gay</i> → <i>gau</i>
<i>heftey</i> → <i>heftu</i>	<i>vay</i> → <i>vau</i>

Bükünlü (2. halin) kullanımı:

- ön, orta ve arka ilgeçlerde
- isim tamlamalarında
- belirli direkt nesnede³
- yön belirtmede (fiilin hedefi)

a) ön, orta ve arka ilgeçlerde, canlı nesnelere veya belirli cansız nesnelere:

Ön, orta ve arka ilgeçler, Türkçe'deki *-den*, *-de*, *-e*, *ile* hallerine benzer bir işlevi vardır. Zazaca'da ise ilgeçler dahası başlıbaşına sözcük sayılır ve ilgeçe göre ad (nesne) öne, araya veya arkaya geçirilir. Zazaca'da arka, yani addan sonra gelen ilgeçler çoğunluktadır. Bazılarını önceki derslerde tanıdık⁴.

Zazaca'daki ilgeçler, Türkçe'ye çevrildiğinde farklı hollere yakınlık arzeder:

Ön ilgeçler	Türkçesi	Örnek
ebe, be	ile	<i>Ez ebe otoboz sonane kar.</i>
ebe, be⁵	-e/-a (yön belirten)	<i>O be to se keno?</i>
hata, hata ke	-e kadar	<i>A hata ke yena, sate bena hawtine.</i>
pê	ile, aracılığıyla	<i>Tı pê çınay sona kar?</i>
bê	olmadan, -siz	<i>A bê mı yena çê sima.</i>
vera, verba, verbe	-e karşı, -e doğru	<i>Ma sonime verba mekteb.</i>

Arka ilgeçler	Türkçesi	Örnek
de⁶, der-	-de	<i>Î nıka dewe derê ya ki dewe de niyê?</i>
ra	-den	<i>Tı koti ra yena?</i>
rê	-e (yön belirten)	<i>Pirıke mı rê sanıke qesey kena.</i>
ro	-e doğru, -in yönünde	<i>Sıma koti ro sonê?</i>
ver	-den dolayı, -in yüzünden	<i>A mı ver ita ra sona.</i>

Era, ero gibi ön ilgeçler veya *pıro, pıra, tiro, tira, vero, vera* gibi sadece fiillerle birlikte kullanılan ilgeçlerin mesela

³ direkt nesne, Türkçe'deki *-i* halidir

⁴ Birçok sözcük ise, örneğin *zê, serba* gibileri ön ilgeç diye algılanmakta, halbuki bunlar da bir ad tamlamasıdır, sadece başka dile çevrildiğinde ilgeç işlevi gibi görünür. Sonraki derslerde bu konu işlenecek.

⁵ Bu ön ilgeç seyrek ve belirli fiillerde kullanılır, kimi zaman da yön göstermede pekiştirici işlevi olan bir edattır.

⁶ Bazı durumlar, örneğin *„mı de qesey kena“*, *„mı de yena“* Türkçe'ye çevrildiğinde „ile“ anlamına gelir.

Almanca'da da olduğu gibi Zazaca'da da olan çokluğundan ve dersi zorlaştırmaması amacıyla ötürü sonraki derslerde işlenecek.

Orta ilgeç	Türkçesi	Örnek
ebe, be ... ra	ile, birlikte; ve	Ez be to ra sonime mekteb.

İlgili nesnenin canlı veya belirli cansız olduğu taktirde, ama herhangi nesnenin çoğul olduğunda her halükarda ilgeçle kullanıldığında, ona göre hal soneki alır, bükünlü hale dönüşür⁷:

Ap Memedî ra	Mehmet amcadan	i kitabî de ⁸	o kitapta (belirli)
doxtorî ra yena	(erkek) doktordan geliyor	ağay rê gurinê	ağaya çalışıyorlar
doxtore ra yeno	(bayan) doktordan geliyor	doxtore de sono	(bayan) doktorla gidiyor
doxtoru ra yena	doktorlardan geliyor	ağau rê gurinê	ağalara çalışıyorlar

b) **isim tamlamalarında)**

Dilbilgisi 6'dan bildiğimiz gibi, iki ad arasında iyelik ilişkisi olduğunda iyelik eki ile birleştirilir. Tamlanan, önde duran ad cinsiyete göre -ê / -a iyelik ekini alır. Tamlayan ad ise, bu durumda iyelik zamiri veya adın kendisinin canlı veya cansız olsun, her halükarda bükünlü haldedir:

pirik - a Hesên -i
tamlanan ad iyelik eki tamlayan ad bükünlü hal soneki

torna apî	amcanın (kız) tornu	çêna xalî	dayının kızı
tornê amîke	halanın (erkek) tornu	çêna xalîke	teyzenin kızı
tornê apû	amcaların torunları	çêné xalû	dayıların kızları
tornê amîku	halaların torunları	çêné xalîku	teyzelerin kızları

c) **belirli direkt canlı nesnede veya belirli cansız nesnelere:**

Geçişli fiili olan asit bir cümle, özne, nesne ve yüklemden oluşur. Geçişli fiillerin direkt bir nesnesi vardır ve edilgen hale de geçebilirler. Bu demektir ki, eylemin taşıyıcısı olan özne, yüklemiyle (fiil) nesneyi işliyor.

Özne yalın haldeyken, canlı adlı olan eril nesnelere ve de cansız, ama belirli eril nesnelere şimdiki zamanda bükünlü haldedir, yani -i hal sonekine alır.

belirsiz canlı (adsız) veya cansız eril nesnelere bükünlü hal sonekine almaz. Nesne çoğul olduğunda ise her halükarda - belirli veya belirsiz, canlı veya cansız, çoğul bükünlü soneki olan -u / -an- ekini alır.

Şahıs zamirleri kullanıldığında ise her durumda nesne 2. haldedir, çünkü nesnelere belirlidir.

O inu nas keno – „O (eril) onları tanıyor“

özne olarak	nesne olarak	özne olarak	nesne olarak
ez	mî	ma	ma
tî	tô	sîma	sîma
o	ey	i	inu
a	ae		

d)

Heyder Hesênî -i nas keno
özne nesne bükünlü hal eki. yüklem 'Haydar Hasan'ı tanıyor'

- Canlı, belirli nesne, tekil:

ez Heyderî nas kenane	ben Haydar'ı tanıyorum	(kıyas: ez <u>ey</u> ⁹ nas kenane)
ez Heyderê ma nas kenane	ben bizim Haydar'ı tanıyorum	
ez i Heyderî nas kenane	ben o Haydar'ı tanıyorum	
tî Viale nas kena	sen Viale'yi tanıyorsun	(kıyas: tî <u>ae</u> nas kena)
tî a Viale nas kena	sen o Viale'yi tanıyorsun	(von dem die Rede ist; hindeutend)
a i heşî vênena	o (dişil) o ayıyı görüyor	(kıyas: a <u>ey</u> vênena)

- Canlı, belirsiz nesne, tekil:

a jû hes vênena	o bir ayı görüyor
sîma jû mormek vênênê	siz bir adam görüyorsunuz

⁷ Cansız veya belirsiz bir nesnede bükünlü hal sonekine almaz, *Erzîngan* → *Erzîngan ra* örneğinde olduğu gibi.

⁸ belirsiz, herhangi bir kitap için: *kitab de* denilirdi

⁹ Direkt nesnede şahıs 3. zamirleri sadece bu şekliyle kullanılır: **ey, ae, inu** verwendet, yani *dey, dae, dinu değîl!*

- Cansız, belirsiz nesne, tekil:

ma jü bon vênênime
ez zon zanane

biz bir ev görüyoruz
ben dil biliyorum

- Cansız, belirli nesne, tekil:

ma i boni vênênime
ez ni zoni zanane

biz o evi görüyoruz
ben bu dili biliyorum

- Canlı, belirli nesne, çoğul:

o domanu vêneno
o domananê ma vêneno
o ni domanu nas keno

o çocukları görüyor (*kıyas: o inu vêneno*)
o bizim çocukları görüyor
o bu çocukları tanıyor (*kıyas: o ninu nas keno*)

- Cansız, belirli nesne, çoğul:

ma bonu vênênime
ez xeylê zonu zanane
ez taê zonanê Ewropa zanane
a kitabı wanena

biz evleri görüyoruz
ben çok dil biliyorum
ben bazı Avrupa dillerini bilirim
o kitapları okuyor (*kıyas: a inu wanena*)

- Cansız, belirli nesler, çoğul:

ma i bonu vênênime
ez ni zonu zanane
a ni kitabı wanena
a kitabânê Heyderî wanena

biz o evleri görüyoruz
ben bu dilleri biliyorum
o bu kitapları okuyor
o Haydar'ın kitaplarını okuyor

e) **belirli canlı nesnede veya belirli cansız nesneli yön belirtmede (nesneden sonra fiilin hedefi):**

Belirli fiillerde, örneğin *şiyene*, *amaene*, *cıdaene* (*dan- cı*) gibi, nesne yüklemden sonra yer aldığı indirekt, fiilin yönlendirdiği bir nesne olur.

Piyê mı kitab -u dano mı

özne nesne bükün soneki yüklem indirekt nesne.

'Babam bana kitapları veriyor'

Hal belirlemesi c)'deki gibidir:

ez sonane doxtorî
tı defter dana nî mormekî
o sono doxtore
sıma sonê mektebı

doktora gidiyorum
sen bu adama defter veriyorsun
(bayan) doktora gidiyor
okullara gidiyorsunuz

Alıştırma 7

Lütfen aşağıdaki cümleleri Zazaca'ya çevirin!

Memed (Mehmet) Amca'dan geliyorum. Yarın doktora gidiyor. Memed Amca'nın kızı Viale de üniversitedeki bayan doktora gidiyor. Komşuların çocukları Memed Amca'yı iyi tanır, ama kızını iyi tanımazlar. Memed Amca da çocukları iyi tanır, ama isimlerini iyi bilmez. Onlara kitap verir. Çocuklar kitapları okur.

Kızı Viale üniversiteye gidiyor. Evde kitapları okuyor. Memed Amca'nın oğlu Uşên (Hüseyin) İzmir'de oturuyor. İnşaatta çalışıyor. İki çocuğu var. Memed Amca'nın torunları olur. Okula gidiyorlar. Uşên'in oğlu Hesen 10 yaşında. Fidane Hese'nin kızkardeşi olur. Fidane yedi yaşında.

İmla: Kaynaştırma harfleri “y” ve “w” ne zaman kullanılır?

“y” ve “w” harfleri Zazaca’da kaynaştırma harfleri olarak da işlev görür.

Kaynaştırma harfi Y

Kural: **–i** veya **–ü** vurgulu okunduğunda, sonradan gelen ünlüden önce bir **–y** alır. **–i** veya **–ü** ünlülerinde vurgu olmadığı takdirde **–y** almazlar.

vurgulu i + ünlü:

pi + ê mı → *piyê mı*

iştiri + o → *no iştiriyo* ‘gözyaşı’

khebani + e → *khebaniye*

ni + a / ê / o → *niya, niyê...* ‘değil’

vurgusuz i + Vokal:

kardi + a / ê → *kardia to*

no bonê Hesenio ‘Hasan’ın evi’

na kardia Hesenia ‘bu Hasan’ın bıçağı’

nia ‘böyle’

a nia niya ‘o (dişil) böyle değil’

Kaynaştırma harfi W

Bir kişi zamiri, sıfat veya dişil bir ad **–a** ile bittiği takdirde, koşaç durumunda sonraki gelen **–a** ünlüsünden önce bir **–w** alır:

sandalya → *Na sandalyawa* ‘Bu sandalyedir’

ma → *A jüye çêna mawa* ‘Bu bizim kızımız’

vurgulu ü + ünlü:

çü + o → *no jü çüyo* ‘bu bir çubuk’

parşü + e → *parşüye* ‘kaburga’ (d)

tü + e → *tüye* ‘dut’ (d)

jü + a / e / o → *a jüye* ‘o biri’

İkili ünlü –üa-

jüa ‘kuru’

şüane ‘çoban’ (e)

çüal ‘çuval’

Ders 10: Gulizare lewê khalık u pirka xo de – Gülüzar dedesiyle nenesinin yanında

Sözcükler:

sanıke *d*

lewe *e*

lewê ... de

lewê ...

sona lewê pirka xo

vatene (van-)

sanıku vatene (s. van-)

ya ki

hêkate *d*

hêkate qesey kerdene

pil

hona

... ra has kerdene (has ken-)

kes

cı rê

waxt

waxtê keşi çino

coka

waştene (wazen-)

xeylê

lawike *d*

lawike vatene (lawike van-)

masal

yani

...nin tanında

...’nin yanı(na)

nenesinin yanına gidiyor

söylemek, anlatmak

masal anlatmak

ya da, veya

hikaye, öykü

hikaye anlatmak

büyük (yaşça)

henüz, daha

brsnî. sevmek

kişi, kimse

ona [iki cinsiyet için]

zaman, vakit

kimsenin vakti yok

ondan ötürü, o yüzden

istemek

çok, hayli

çê e

zê; jê ...

zê Ap Memedi

her

her rae

lawıka „Cani Cani“

sair

hama

rewra

wes biyene

wes niyo

Dêsim

milet

jü ki

zaf wes

mesela *d*

huyiyaene (huyin-)

ebe meselanê dey huyina

rocê

vetene (vecen-)

burda: aile

... gibi

Mehmet amca gibi

her

her defa(sında)

„Cani Cani“ türküsü

1. ozan 2. şair

ama

çoktan

sağ olmak, hayatta olmak

hayatta değil

Dersim (Dersim bölgesi)

millet

bir de, ve, ayrıca

çok güzel, hoş

mesela, fıkra

gülmek

meselerine güler

birgün

çıkarmak

Pirika Gulizare sanıku rınd zanena. Gulizare sona lewê pirika xo, nisena ro, pirika xo ki ae rê jü sanıke vana ya ki jü hêkate qesey kena. Gulizare endi domane niya, nıka pıla, wanena, sona universite, hama sanıku ra hona ki zaf has kena. Almanya de kes cı rê sanıku qesey nêkena, pêro sonê kar, waxtê keşi çino. A coka pirika xo ra sanıke wazena. Khalikê dae Ap Memed ki xeylê lawıku zaneno. Gulizare lawıku ra ki zaf has kena. Çê Gulizare de kes zê Ap Memedi lawıku nêvano. Gulizare her rae xhalikê xo ra lawıka “Cani Cani” wazena. Na lawıke, lawıka Ap Memedi niya, yê Sa Heyderia. Sa Heyder jü sairo, hama rewra wes niyo; Dêsım de milet ey zaneno.

Jü ki Ap Alibeg esto, biraê Ap Memedio. Çê Ap Alibegi lewê çê Ap Memedi dero. O ki zaf wes meselu qesey keno. Gulizare ebe meselanê Ap Alibegi zaf huyına. Vana, “Ap Alibeg, ez sanıkanê pirika xo ra, jü ki meselanê to ra rocê jü kitab vecenane!”

Dilbilgisi 8: Bükünlü halde (nesne hali) iyelik eki ve koşaç

Bükünlü halde ada koşaç veya iyelik eki takılabilir. Tamlayan ad, yani arkaya gelen ad, dilbilgisi 6’da da olduğu gibi kendi cinsiyetine göre iyelik eki alır. Çoğul halde **-an-** sonekini ekemek gerek. Koşaç, yani –dır ek fiili, tamlanan (öne gelen) ada göre çekilir:

İyelik eki ilavesiyle:

lacê amıke → *lacê amıka* mı

çêna xalı → *çêna xalê* to

kıtabê Gulizare → *kıtabê Gulizara* sıma

qelega Heseni → *qelega Hesenê* ma *qelega* Heseni

Koşaç ile:

no lacê amıko

na çêna xalıa

no kıtabê Gulizaro

na qelega Heseni

iyelik eki ve koşaç ile:

no lacê amıka mino

na çêna xalê tüya

no kıtabê Gulizara sımao

na qelega Hesenê mawa

çoğul:

lacê amıku → *lacê amıkanê* mı

çênê xalu → *çênê xalanê* to

malıma domanu → *malıma domananê* ma

malimê domanu → *malimê domananê* ma

çoğul ve koşaç:

ni lacê amıkanê

ni çênê xalanê

na malıma domanana

ni malimê domananê

ni lacê amıkanê minê

ni çênê xalanê tüyê

na malıma domananê mawa

ni malimê domananê maê

Ders 11 – Weli sono sole herineno – Weli geht Salz holen

Sözcükler:

sole *d* – tuz

herinaene (herinen-) – satın almak

Sarız –Kayseri'nin bir ilçesi

dewe *d* – köy

Ortili *e* – Sarız'ın bir köyü; Küçük Örtülü

Qeyseriye *d* – Kayseri

tım – hep, daima

mendene (manen-) – kalmak

jêde – çok

teber – dışarı

zaf senık – çok az

cêniye – hanım, nikahlı kadın

cı ra pers kerdene (pers ken-) – birisine sormak

mormek – burda: herif : adam (hitap şekli)

sodıra, çhike ra – sabahtan. sabahın erken saati

suke *d* – şehir

ardene (an-) - geitirmek

ewro – bugün

yene *e* - cuma

seme *e* – Cumartesi

tı ke ... – eğer sen ...

kiloê – bir kilo

biyaene (ben-) – olmak. Burda: mümkün olmak

beno seme – Cumartesi oluyor

raşt biyaene (ben- raşt) – kalkıp yola çıkmak

cêrêniye *d* – alt taraf, altı

susa *d* – şoseyolu, karayol

vındetene (vınden-) – durmak, beklemek

ero cı niştene (nisen- ro cı) – binmek

war amaene (yen- war) – inmek

bazar – pazar

hem ... hem ... - hem ..., hem ...

feteliyaene (fetelin-) – gezmek

iyê ke ... - onlar ki ...; (fiil) ...lar

rotene (rosen-) – satmak

waştene (wazen-) – istemek

bê sole – tuzsuz, tuz olmadan

yacêraene (cêren- ya) – geri dönmek

Sarız de jü dewe esta, namê xo Ortiliyo. A dewe de Zazaki qesey kenê. Sarız yê Qeyseriyo.

Ortili de jü mormek esto, namê xo Weliyo, 59 serri dero. Weli tım dewe de maneno, jêde dewe ra teber nêsono, Tırki zaf senık

zaneno. Rocê cêniya Weli, Elife, yena, Weli ra pers kena, vana,

- Mormek, çê de sole çina. Meşte sodira sona, ma rê suke ra sole ana? Weli vano,

- Heya. Ewro yeneo, meşte semeo. Ez çhike ra urzenane ra, sonane suke, sole herinenane. Elife vana,

- Hama, tı ke sole herinena, kiloê sole vist u phonc (Lira) ra jêde nêbeno!

Beno seme. Weli çhike ra sate çarine de urzeno ra, tenê ara xo keno, beno raşt, sono suke. Sono cêrêniya dewe, susa de hata ke otobozê suke yeno, vındeno. Otoboz yeno, Weli niseno ro cı. Suke de yeno war, sono bazar. Bazar de hem fetelino, hem fiatê sole pers keno.

- Sen tuz kilosu qaça satıyor?

Kami ra ke pers keno, mormeko ke sole roseno, vano,

- Kilosu yirmibeşe! Weli vano,

- Yox, xanım dedi, vist u phonc'dan yuxari olmaz!

İyê ke sole rosenê, nêzanê "vist u phonc" çıko, nêzanê Weli inu ra çı wazeno.

Beno verasan, Weli bê sole cêreno ya, sono dewe. Eke yeno dewe, cêniya xo Elife cı ra pers kena, vana,

- Ma, mormek, sole kotia? Weli vano,

- Ma, tı vana sole, vana kiloê xo vist u phonc ra jêde nêbena. Bazar de pêro vanê "yirmibes yirmibes", kes nêvano "vist u phonc vist u phonc!"

Haftanın günleri

dıseme (pey-bazar)	<i>pazartesi</i>	roca dısemiye (pey-bazare)	<i>pazartesi günü</i>
şêseme	<i>salı</i>	roca şêsemiye	<i>salı günü</i>
çarseme	<i>çarşamba</i>	roca çarsemiye	<i>çarşamba günü</i>
phoseme	<i>perşembe</i>	roca phosemiye	<i>perşembe günü</i>
yene	<i>cuma</i>	roca yeniye	<i>cuma günü</i>
seme (pey-yene)	<i>cumartesi</i>	roca semiye (pey-yeniye)	<i>cumartesi günü</i>
bazar	<i>pazar</i>	roca bazare	<i>pazar günü</i>
ewro		roca ewroêne	
vijêri	<i>bugün</i>	roca vijêrêne	<i>dün</i>
meşte	<i>yarın</i>	perey	<i>geçen gün</i>
birro, bürro; roca bine	<i>öbür gün</i>	perarey	<i>üç gün önce</i>
emso, esmo	<i>bu akşam</i>	betirperarey	<i>dört gün önce</i>
emser	<i>bu yıl</i>	serrêna	<i>gelecek yıl</i>
		serrtirêna, seterrêna	<i>iki yıl sonra</i>
par	<i>geçen yıl, geçen sene</i>	pêrar	<i>iki yıl önce</i>
		betirpêrar	<i>üç yıl önce</i>

Alıştırma 7

Lütfen her haftanın günü ve gün zarfı (bugün, yarın ...) için kendinizin veya başkasının eylemini anlatan **Zazaca** bir cümle kurunuz. **Örn.:** *Ez dıseme (roca dısemiye) sonane kar. A meşte mekteb nêsona.*

Soru zamirleri

Aşağıda Zazaca'da olan en önemli soru zamirleri çizelgede örnek cümlelerle yer almaktadır.

Soru zamirleri cümlede daima vurgu taşır; bilinen vurgu kuralına karşın soru zamiri birinci hecede vurguludur.

Soru zamirleri Zazaca'da **k-**, **ç-** veya **s-** ile başlar. Kimi soru zamirlerinin Türkçe'de aynı anlama gelebilir ve farklılıklarını belirtmek de maalesef zordur. Ondan ötürü, öğrenim esnasında zamirleri kullanım durumuna göre kalıp şeklinde akılda tutulması tavsiye edilir.

Soru zamiri genelde cümlede sorulan şeyin yerinde olur.

Sözcükler:

ri e – yüz, surat

riyê .. ra – ...'nin yüzünden

çike, çıra ke – çünkü, zira

coka, coke ra, a ri ra – bundan ötürü, onun için

çınay rê beno? – neye yarar?

thawaê, çiyê – (soru ve olumsuz yanıtta) herhangi birşey

waxt, taw – vakit, zaman

melmeket – melekete

nia – böyle, şöyle

heni – öyle

hunde – kadar; bu kadar

derg – uzun

Soru Zamiri	Türkçe karşılığı	Örnek	Örnek yanıt
çı	ne	Tı çı wanena?	Ez kitabı wanenane.
çık	ne (koşaç veya iyelşk ekiyle)	Namê to çiko?	Namê mı Delala.
çiba	ne, ney (surum veya eşya için)	No çiko, çibao?	Kes nêzano, çiko, çibao.
çınay ra, riyê çınay ra	neden ötürü, neden	A çınay ra nina çê ma?	A riyê to ra nina çê ma.
çınay rê	ne için, niye	No çınay rê beno?	No thawaê rê nêbeno.
çituri, çitan	nasıl	Sima çituri sonê kar?	Ma ebe arebe sonime kar
çıra, ça, çae	neden, niye	O çıra nêgurino?	Çike nêweso, a ri ra nêgurino.
çi waxt, çi taw	ne zaman	İ çi waxt yenê ita?	İ phoseme yenê ita.
çi waxto, çi tawo	ne zamandan beri	Tı çi waxto malima?	Ez 3 serri malimane.
çand	kaç	Sima çand wa u biraê?	Ma 1 bira, 4 wayme.
çıqa, çıqaşı	ne kadar	Melisa nika çıqa pıla?	A nika nia hunde pıla, ha.
key	ne zaman	Viale key sona mekteb?	Viale serrêna sona mekteb
kam	kim	Heyder kamo?	Heyder piyê Delalo.
kami	kimi, kimin, kime	A kami vênena?	A çêna xo vênena.
		Weli kami rê sole ano?	Weli çê xo rê sole ano.
		Gulizare torna kamia?	A torna Ap Memedia.
kamci	hangi, hangisi	Tı kamci melmeket rawa?	Ez Tekman rawane.
kotî, kotî de	nerde, nere	Sima meşte kotîê?	Ma meşte suke derime.
kata ..., ... kotî, kotî ro	nereye	A kata sona / sona kotî?	A sona çarşı.
kotî ra	nerden	İ kotî ra nae zanenê?	Maa Heseni ra zanenê.
ku	nerde (hareketli nesneler için)	Lacê mı kuyo?	Lacê to çê Ali dero.
se	ne (kerdene/vatene/biyaene fiillerinde)	O to ra se vano?	Vano, qelema mı çina.
se	nasıl, ne tür	Sima zonê ma se musenê?	Ma sonime kurs.
senê	ne biçim, nasıl	No senê karo, tı vana?	No karê universiteyo.
senên	nasıl, ne şekile	O mormeko ke tı vana, senêno?	O mormek zaf dergo.

Alıştırma 8

Lütfen aşağıdaki soru-yanıt cümlelerini doğru olan soru zamirini boşluklara doldurarak tamamlayın.

Örn.: Ewro **kam** yeno çê sima? – Ewro waa mı yena çê ma.

- Biraê Saseneme _____ sono melmeket? – O serrêna sono melmeket.
- Ni kitabı ra _____ kitabê tüyo. – Ano kitabê mino.
- Gulizare Ap Memedi ra _____ wazena? – A Ap Memedi ra lawıku wazena.
- Uşên _____ Pilemoriye de nêmaneno? – Çike uca cı rê kar çino.
- _____ dewe de maneno? – Ap Alibeg dewe de maneno.
- Halê maa to _____? – Halê maa mı rındo, tı wes be!
- Weli _____ sono? – Weli sono suke.
- Ma, Weli suke de _____ keno? – O sono sole herineno.
- No defterê mı _____? – Defterê to nuyo.
- Çêna ma _____? – A mekteb dera.
- Tı _____ serri dera? – Ez 33 serri derane.
- Xalê maa to _____ rao? – O ki dewa ma rao.